

Metamodernisme

Een gevoelsstructuur

We leven in vreemde tijden. De postmoderne jaren van overvloed, pastiche, deconstructie en ironie hebben ons achtergelaten met een wereld in verwarring. Het financiële systeem is steeds moeilijker te beheersen, ons ecosysteem ernstig ontregeld en het geopolitieke landschap lijkt recentelijk net zo instabiel als het altijd al ongelijk verdeeld was.

De wereldwijde schulden crisis van 2008 maakte abrupt een einde aan de mythe van de middenklasse en onthulde de enorme kloof, die tot dan toe met schulden tijdelijk was togedekt, tussen de één procent en de rest van ons. Ondertussen werd de politieke stabiliteit verder ondermijnd door oliecrises, toenemende ongelijkheid, de vluchtelingencrisis en de opkomst van populistisch extremisme.

Veel mensen verlangen naar verandering en de afgelopen tien jaar lijkt er langzaam een nieuwe *gevoelsstructuur* te ontstaan.

Postmodernisme

Sinds de jaren '50 heeft postmoderne ironie de wereld beheerst. Er zijn talloze boeken geschreven over de kracht van ironie. Alles moest met een korrel zout genomen worden; religie en ideologie, kunst en kitsch, de ander en het zelf, waarheid en, vooral, realiteit.

En ja, postmoderne ironie heeft een belangrijke rol gespeeld, vooral in de jaren '90. Na de val van de Berlijnse Muur in 1989 geloofden veel grote denkers en politici dat de laatste fundamentele ideologische tegenstellingen overwonnen waren. Na het fascisme was nu ook het communisme verslagen, de liberale democratie leek te hebben gezegevierd. Als reactie daarop riep Francis Fukuyama het *einde van de geschiedenis* uit.

Toch lijkt het erop dat de geschiedenis zich sindsdien met grote snelheid opnieuw is gaan roeren, veel sneller dan we op dat moment vermoedden. De postmoderne jaren van overvloed, pastiche en parataxis zijn voorbij. Verschillende denkers wijzen uiteenlopende oorzaken aan voor de neergang van het postmodernisme, maar veel critici zijn het erover eens dat het inmiddels is vervangen door iets anders. Waar ze minder overeenstemming over lijken te hebben, is wat dat “iets anders” precies is.

Sommige theoretici probeerden een antwoord te formuleren in termen als *Altermodernisme*, *Automodernisme*, *Digimodernisme* of *Pseudomodernisme*. Maar de meeste van deze begrippen lijken eerder een radicalisering van het postmoderne, dan een echte herstructurering ervan.

In 2010 betoogden twee Nederlandse cultuurfilosofen, Timothy Vermeulen en Robin van den Akker, in hun essay *Notes on Metamodernism*, dat deze nieuwe post-postmoderne tijd zich kenmerkt door een voortdurende oscillatie tussen een typisch modern engagement en een uitgesproken postmoderne distantie.

Zij noemden deze opkomende gevoelsstructuur *metamodernisme*.

De basis

De term metamodernisme dook voor het eerst op in de jaren '70, toen hij werd gebruikt door filosofen, politieke denkers en sociale theorievormers. Toch kreeg metamodernisme als cultureel paradigma pas echt aandacht toen de twee Nederlandse cultuurtheoretici het in hun essay grondig uiteenzetten.

Epistemologisch gezien benadert metamodernisme kennis en geschiedenis met een negatieve idealistische houding, die het best omschreven kan worden als *as-if* denken; doen alsof. Metamodernisme behandelt de grote verhalen van de geschiedenis met net zoveel scepsis en wantrouwen als het postmodernisme, maar tegelijkertijd gedraagt het zich *alsof* deze verhalen bestaan én kenbaar zijn.

Ontologisch gezien oscilleert metamodernisme voortdurend tussen modern en postmodern. Het slingert heen en weer tussen modern enthousiasme en postmoderne ironie, tussen hoop en melancholie, tussen naïviteit en bewustzijn, tussen empathie en apathie. Zoals een slinger die constant beweegt tussen uitersten.

Metamodernisme navigeert tussen modernisme en postmodernisme via een romantische reactie op crises. Dat betekent in wezen dat we optimistisch zouden moeten blijven, zelfs te midden van een door postmodernisme gevoede hopeloosheid en handelen *alsof* het beter wordt, ook als we daar zelf niet per se in geloven.

Metamodernisme bestaat daarom uit een *dubbele beweging*: aan de ene kant een modern verlangen naar betekenis, aan de andere kant een postmoderne twijfel aan het bestaan van die betekenis.

Meta

Om het *tussen-zijn* te begrijpen dat zo centraal staat in het metamodernisme, is het essentieel om het voorvoegsel *meta* goed te doorgronden. In metamodernisme verwijst meta niet alleen naar zelfreflectie of een positieverschuiving, het verwijst ook naar Plato's *metaxy*.

Met *metaxy* bedoelde Plato de oscillatie tussen twee werelden: in de mythe van Herakles stond *metaxy* voor het tragische gevangen zijn tussen de wereld van de goden en die van de mensen, zonder ooit volledig tot een van beide te behoren.

Meta duidt dus op een beweging, een heen-en-weer, een slingeren met en tussen toekomst, heden en verleden, hier en daar en ergens daartussen. Tussen idealen, denkwerelden en posities.

Omdat meta betekent: met, tussen en voorbij, stellen critici dat metamodernisme epistemologisch *met* het (post)modernisme geplaatst moet worden, ontologisch *tussen* modernisme en postmodernisme, en historisch *voorbij* het (post)modernisme.

Dus, wat is metamodernisme?

Allereerst is het belangrijk om te begrijpen dat metamodernisme een *cultureel paradigma* of een *culturele filosofie* is. Het is dus een manier om de wereld te begrijpen. Metamodernisme biedt een logisch kader om te doorgronden hoe en waarom dingen in onze tijd gebeuren. In die zin kun je het zien als een *denksysteem* dat ons helpt beter te navigeren door het tijdperk waarin we leven.

Daarnaast helpt metamodernisme ons ook om onze emotionele reacties op wat er nu gebeurt beter te begrijpen, zowel onze persoonlijke gevoelens als de reacties van hele gemeenschappen of naties. In dat opzicht kan metamodernisme gezien worden als een *gevoelsstructuur*.

De postmoderne gevoelsstructuur kun je het best omschrijven als *het gevoel van een einde*.

Het metamoderne gevoel daarentegen gaat ongeveer zo: *de wereld is een verloren plek en toch moeten we proberen er betekenis aan te geven. We mogen de loop van de geschiedenis niet zomaar zijn gang laten gaan, ook al twijfelen we nog steeds over het precieze doel waar we op zouden moeten mikken.*

Metamodernisme gelooft in het herbouwen van wat eerder is afgebroken met als doel om hoop en optimisme opnieuw vorm te geven, midden in een postmoderne tijd vol ironie, cynisme en wanhoop. Dat herbouwen gebeurt door tegengestelde elementen samen te brengen in een volledig nieuwe samenstelling, in plaats van ze als tegenpolen in conflict met elkaar te zien.

Postmodernisme deconstrueert gehelen en zet de overgebleven delen tegenover elkaar in een soort nul-som strijd. Metamodernisme kiest daarentegen voor dialoog, samenwerking, gelijktijdigheid en *betekenisvolle paradoxen*; het idee dat je juist door het combineren van schijnbaar onverenigbare dingen tot een betekenisvol nieuw geheel komt en niet tot anarchistische destructie.

Metamodernisme oscilleert tussen extremen, het beweegt zich zo snel heen en weer dat het handelen beide uitersten én alles daartussen meeneemt. Het resultaat is iets volkomen nieuws. Dit idee om twee totaal verschillende dingen tegelijk te doen, om zo iets compleet nieuws te creëren, wordt binnen het metamodernisme *both/and thinking* genoemd: *én-én-denken*. Dat betekent: het is zowel het *één* als het *ander en* daardoor tegelijkertijd iets nieuws.

Metamodernisme is een *post-post-truth* fenomeen, omdat het uit het puin van betekenis, goede wil en hoop een nieuw *meta-verhaal* smeedt, een verhaal over hoe we verhalen maken, dat in essentie optimistisch is.

Daarom viert metamodernisme wat een *geïnformeerde naïviteit* wordt genoemd. Die geïnformeerde naïviteit helpt ons om radicaal nieuwe ideeën te bedenken. Het is niet zo dat we de werkelijkheid vergeten, integendeel, we zijn ons er juist ten volle van bewust. Maar we kiezen er bewust voor om die werkelijkheid tijdelijk opzij te zetten of zelfs even te negeren.

We leven in een tijd waarin we ons enorm geïsoleerd voelen en zijn. De westerse samenleving is extreem geïndividualiseerd en het internet draagt daar deels schuld aan. Het gevolg van die isolatie is een toegenomen bewustzijn van afstand: tussen mensen, tussen gemeenschappen, maar ook tussen objecten en ideeën.

Postmodernisme voedt zich met die afstand, het gedijt op ons gevoel van vervreemding van elkaar en van onze gemeenschappen. Metamodernisme probeert daarentegen juist deze afstanden te overbruggen. Vooral de afstand tussen dingen die op het eerste gezicht tegengesteld lijken, om zo opnieuw een gevoel van heelheid te scheppen, een heelheid die ons in staat stelt om ons milieu te overstijgen en verder te gaan, met als doel positieve verandering teweeg te brengen. In onze gemeenschappen, in de wereld en in onze relaties met elkaar.

Metamoderne stromingen en tendensen

Om duidelijk te maken wat er precies wordt bedoeld met metamodernisme en om te laten zien hoezeer dit denken de culturele verbeelding van het afgelopen decennium is gaan domineren, is het goed om een aantal trends en tendensen in de hedendaagse kunst nader te bekijken. Net als het modernisme en postmodernisme, uit het metamodernisme zich in uiteenlopende praktijken.

Een van die metamoderne praktijken is wat de Duitse theoreticus Raoul Eshelman *Performatisme* noemt. Eshelman omschrijft Performatisme als:

het bewust jezelf voor de gek houden om toch te geloven in, je te identificeren met, of iets op te lossen ondanks alles.

In zijn boek *Performatism, or the End of Postmodernism* (2008) stelt Eshelman dat we een nieuwe, monistische tijd zijn binnengetreden, waarin esthetisch opgelegde overtuiging de plaats heeft ingenomen van eindeloze ironie als dominante kracht in de cultuur. Volgens hem werkt deze culturele dominantie door de kijker kunstmatig te kaderen, op zo'n manier dat die geen andere keuze heeft dan de gegeven context van een werk te accepteren en zich te identificeren met de elementen of personages erin.

Performatisme gaat dus over het opdringen van een bepaalde illusie van orde aan de toeschouwer en niet over het direct ervaren of vastleggen van de materiële wereld *zoals die is* op een specifiek, beslissend moment. Performatisme kunst laat *onbedoeld* altijd zien dat de wereld streeft naar een hogere orde en eenheid. En als de onzichtbare bron van die orde dwingt de kunstenaar ons, met esthetische middelen, om te geloven.

De cultuurcriticus Jörg Heiser signaleerde het ontstaan van wat hij *Romantisch Conceptualisme* noemt. Volgens hem wordt de rationele en berekende kunst van kunstenaars als Jeff Koons, Thomas Demand en Cindy Sherman steeds meer vervangen door de affectieve, vaak sentimentele en toevallige kunst van onder andere Tacita Dean, Didier Courbot en Mona Hatoum. Ook de Nederlandse kunstenaar Maaïke Schoorel past perfect binnen dit beeld. Waar postmodernisme vooral gericht is op deconstructie, richt Heisers *Romantisch Conceptualisme* zich op reconstructie.

Ook Jerry Saltz, een invloedrijke Amerikaanse kunstcriticus, zag een nieuwe gevoeligheid opkomen, die heen en weer beweegt tussen overtuigingen, aannames en houdingen:

"Ik merk een nieuwe benadering van kunst maken op in recente museum- en galerie-exposities. Het is een houding die zegt: ik weet dat de kunst die ik maak misschien dwaas lijkt, zelfs dom of dat het al eerder is gedaan, maar dat betekent niet dat het niet serieus is. Tegelijkertijd bewust zelfbewust over kunst, onbevreesd en schaamteloos.

Deze jonge kunstenaars zien het onderscheid tussen oprechtheid en afstandelijkheid als kunstmatig, ze begrijpen dat je tegelijk ironisch en oprecht kunt zijn. Ze maken kunst vanuit deze samengestelde, complexe geesteshouding, wat Emerson ooit “vervreemde grootsheid” noemde.

Wat Saltz hier beschrijft wordt inmiddels aangeduid als de *New Sincerity-beweging*. Deze stroming kenmerkt zich vooral door het losbreken uit het postmoderne denken in ironie, cynisme en scepsis. In plaats daarvan viert New Sincerity ernst, oprechtheid, authenticiteit en, inderdaad, oprechte eenvoud.

Natuurlijk schrijft Saltz hier exclusief over tendensen in de Amerikaanse kunstwereld en de New Sincerity-beweging blijft dan ook grotendeels beperkt tot de Verenigde Staten. Maar vergelijkbare gevoelens zijn ook op het Europese continent zichtbaar. In mijn volgende essay, *Metamodernisme en hedendaagse kunst*, zal ik hier uitgebreider op ingaan.

Nieuwe Romantiek

Metamodernisme lijkt zijn duidelijkste uitdrukking te vinden in een opkomende *neoromantische* gevoeligheid. Dat is niet zo verrassend. Zoals eerder gezegd, wordt metamodernisme epistemologisch gekenmerkt door negatief idealisme, het *alsof*-denken. En Kant's *negatief idealisme* vond zijn meest geslaagde expressie in de vroege Duitse Romantiek.

Romantiek is een notoir pluralistisch en dubbelzinnig begrip. In het alledaagse taalgebruik wordt het vaak in een versmalde betekenis gebruikt: sentimenteel, ver van de beschaving,

Figuur 1: Olafur Eliasson, *The Weather Project*, 2003-04

dromerig, sfeervol, weemoedig. Maar de werkelijke beweging heeft weinig van doen met die versimpelde opvatting.

De romantische houding gaat over het verlangen om het eindige op te tillen naar het oneindige, terwijl men tegelijk erkent dat dit nooit volledig gerealiseerd kan worden.

Volgens Jos de Mul kan de moderniteit worden opgevat als enthousiast denken over de toekomst zonder ironie, terwijl de postmoderne jaren juist gekenmerkt worden door ironie zonder enig spoor van enthousiasme.

Nieuwe Romantiek is de oscillatie tussen enthousiasme en ironie. Deze Nieuwe Romantiek uit zich in vele kunstvormen en in een breed scala aan stijlen en media.

Je ziet het bijvoorbeeld in de fascinatie voor het alledaagse bij Olafur Eliasson, Koen Vermeule, Michael Raedecker en Dan Attoe. Of in Peter Doigs herinterpretatie van cultuur door middel van natuur. Ook kunstenaars als Kaye Donachie, David Thorpe en Justine Kurland onderzoeken het fictieve, terwijl Charles Avery werelden creëert die naast de onze bestaan.

Wat deze uiteenlopende stijlen en kunstvormen met elkaar gemeen hebben, is hun gebruik van mystiek, vervreemding en ontregeling om mogelijke alternatieven zichtbaar te maken.

De reden dat deze kunstenaars niet kiezen voor methoden of materialen die beter passen bij hun missie of opdracht, is dat het hen niet gaat om het bereiken van die opdracht, maar om het proberen, ondanks dat het doel onhaalbaar is.

Het punt van Glen Rubsamen's aspiratie is juist dat het niet vervulbaar is: natuur en cultuur kunnen nooit samenvallen en geen van beide kan ooit volledig de ander overnemen. Maar toch weerhoudt dat de kunstenaar er niet van om het te proberen.

Het verschil tussen de metamoderne oscillatie die zichtbaar is in hedendaagse kunst en de postmoderne tussentoestand die we zien in veel kunst uit de jaren zestig tot negentig, wordt het duidelijkst in het werk van kunstenaars die zich bezighouden met het alledaagse, het gewone leven en het banale. Postmoderne kunst deconstrueert onze aannames over onze leefomgeving. Nieuwe Romantische kunst vergroot die aannames juist uit.

Nieuwe Romantiek moet dan ook niet alleen worden begrepen als een herovering van iets bestaands (*reappropriation*), maar vooral als een her-betekenisgeving (*resignification*). Nieuwe Romantiek betekent: het opnieuw betekenis geven aan het alledaagse met het buitengewone, het gewone met het mysterieuze, het vertrouwde met de schijn van het onbekende en het eindige met de glimp van het oneindige.

Conclusie

Metamodernisme kan worden gezien als een algemene reactie op onze huidige, door crisis getekende tijd, door een generatie die probeert het postmodernisme achter zich te laten. In die zin weerspiegelt metamodernisme een generatie die haar voorgangers als het ware toeroept:

We zijn het zat om naar jullie geklaag te luisteren. Als jullie je zo druk maken over de morele staat van de samenleving, doe er dan iets aan.

De volgende generatie kunstenaars *doet* er iets aan. Misschien duurt het nog een paar jaar voordat het volledig zichtbaar wordt, maar de metamoderne cultuur van negatief idealisme zal het postmodernisme als dominant cultureel paradigma verdringen.

Voorlopig echter wijst de metamoderne oscillatie en het *as-if* denken erop dat de mensheid stap voor stap blijft voortbewegen, op weg naar het aangaan van de grote vraagstukken van de 21ste eeuw.

Dat alles laat mij heen en weer bewegen tussen enthousiasme en ironie.